

Δυσπερίγραπτη είναι η συγκίνησή μου, από την πολύ τιμητική πρόσκληση της Ένωσης Καλυμνίων Αττικής να μιλήσω για το έργο του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου, στην αφιερωμένη σ' αυτόν αποψινή βραδιά, εδώ στην *Καλυμνιακή Εστία*, με αφορμή την παρουσίαση του νέου ψηφιακού δίσκου του με άγνωστα παλαιά τραγούδια της Καλύμνου.

Να μιλήσει κανείς για το έργο του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου δεν είναι εύκολο εγχείρημα. Πρόκειται για έργο πολύπλευρο και πολυδιάστατο και πολυσχιδές και πολυσήμαντο. Ο Γεώργιος Χατζηθεοδώρου είναι ταυτόχρονα πολλά:

- είναι **ψάλτης** (ακριβέστερα *πρωτοψάλτης*, τιμημένος μάλιστα με το υψίστης περιωπής, απόλυτου εκκλησιαστικού κύρους και ξεχωριστής μουσικολογικής βαρύτητας οφφίκιο του *Αρχοντος Μαΐστορος της Αγίας του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας*)
- είναι **καθηγητής μουσικής** (στην εκκλησιαστική, στην ωδειακή, αλλά και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου μάλιστα υπηρέτησε και από την επιτελική θέση του διευθυντού-γυμνασιάρχη, τίτλο υπό τον οποίο και αφυπηρέτησε προ δεκαετίας περίπου)
- είναι **ιδρυτής και ηγέτωρ μουσικών σχολών και εργαστηρίων και συνδέσμων ιεροψαλτών** (επισήμως πλέον αναγνωρισμένων και θαλερών ως σήμερα)
- είναι **οργανωτής και διευθυντής ποικίλων χορωδιακών σχημάτων** (και παιδικών και μικτών και ευρωπαϊκών και βυζαντινών, με τα οποία έχει ήδη ταξιδέψει ανά την υφήλιο και έχει αποσπάσει σημαντικές διακρίσεις και διεθνή μουσικά βραβεία σε σχετικούς φεστιβαλικούς θεσμούς)
- είναι **μελοποιός και συνθέτης** (με πλούσιο αμητό σχετικών εκκλησιαστικών μελοποιημάτων του συνολικού ψαλτικού ρεπερτορίου [ύμνους της θ. Λειτουργίας, του Ακαθίστου Ύμνου, της Μ. Εβδομάδας], αλλά και με λίαν ευδόκιμη συνθετική ενασχόληση πάνω σε καινοφανείς φόρμες -ορατόρια, ωδές, καντάτες, τραγούδια κ.λπ.- για την κατασκευή των οποίων

συγχωνεύει, γόνιμα και δημιουργικά, στοιχεία από τη βυζαντινή, τη δημοτική και την ευρωπαϊκή μουσική παράδοση, τη φωνητική και την ενόργανη)

- είναι **συγγραφέας** (εκτός των μουσικών του πονημάτων και με επιπλέον γλαφυρότατα προϊόντα του καλάμου του, αφηγήματα γοητευτικότερα όπως το αποτυπωμένο στο βιβλίο του *Στην Κάλυμνο του Μεταπολέμου*)
- είναι **εκδότης** (με μεγάλο ήδη αριθμό εκδοτικών επιτευγμάτων, που μας κοινοποιούν τύποις ποικίλα προσωπικά του συγγραφήματα, ιδιαίτερα μελοποιήματά του, ηχητικά δείγματα της ερμηνευτικής και συνθετικής του δραστηριότητας, αλλά και επιμελώς φροντισμένες από τον ίδιο εργασίες τρίτων [με ξεχωριστά εδώ δείγματα τα βιβλία του Κ.Α.Ψάχου, *Η Παρασημαντική της Βυζαντινής Μουσικής* και *Το Οκτάηχον Σύστημα της Βυζαντινής Μουσικής*])
- είναι **ερευνητής** (με λαμπρά, αδιαπραγμάτευτα πλέον ακαδημαϊκά και πάγκοινα βέβαια αναγνωρισμένα, τα τεκμήρια της ερευνητικής του ανησυχίας, μιας ανησυχίας που κατευθύνει πρωτοποριακά τα βήματά του σε παρθένες και απροσπέλαστες στην εποχή του εστίες έρευνας –όπως, για παράδειγμα, στην περίφημη Βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου Ψάχου– ή τον οδηγεί σε διεθνή φόρα να διδάσκει από βήματος και να ανακοινώνει πρωτότυπα πορίσματα των αναζητήσεών του γύρω από τη βυζαντινή και τη δημοτική μουσική παράδοση – συλλήβδην ή και ειδικότερα την των Δωδεκανήσων, κατά μεμονωμένη ή και κατά συγκριτική προσέγγιση)
- είναι **επιστήμονας** (με απόλυτη γνώση και συνακόλουθη ευμέθοδη διάδοση λεπτών ζητημάτων εξειδικευμένων γνωστικών περιοχών τόσο της επιστήμης της βυζαντινής μουσικολογίας όσο και εκείνης της μουσικής λαογραφίας· στην πρώτη, αξιέπραστη είναι η συμβολή του στο πεδίο της *θεωρίας* [το «ευαγγέλιο» της οποίας, το *Μέγα Θεωρητικόν* του Χρυσάνθου, και επιμελήθηκε παλαιότερα στην τρίτη (και τελευταία μέχρι σήμερα) έκδοσή του, ενώ πρόσφατα μας

παρέδωσε και το θεωρητικό μέρος μιας περίφημης δικής του *Μεθόδου Διδασκαλίας της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, όπου συμπυκνώνει όχι μόνον τη σχετική προσωπική του μακρόχρονη διδακτική εμπειρία αλλά και τη συνολικά υφιστάμενη αρμόδια βιβλιογραφία], αλλά και στο πεδίο της ιστορίας της λεγόμενης *μουσικής τυπογραφίας* [ως αδιαφλονίκτητος «εισηγητής» του οποίου και αναγνωρίζεται με τον ήδη εκδεδομένο πρώτο και τον αναμενόμενο δεύτερο τόμο του έργου του *Βιβλιογραφία της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, έργου εν πολλοίς στηριγμένου στη σχετική πλούσια προσωπική του βιβλιοθήκη]: στην επιστημονική παράμετρο της μουσικής λαογραφίας, τέλος, τον γνωρίζουμε όλοι καλά (αλλά και τον προβάλλουμε και τον τιμούμε απόψε) υπό την πολλαπλή ιδιότητα του ερευνητή-καταγραφέα-σχολιαστή-αναλυτή-εκδότη-ακόμη και ερμηνευτή της λαϊκής μουσικής παράδοσης νησιών των Δωδεκανήσων (όπως η Κάλυμνος και η Κως), κοινωνώντας μιας εργασίας του για την οποία δίκαια τιμήθηκε με πολλούς επαίνους, με μείζον το βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών για το βιβλίο του *Τραγούδια και Σκοποί στην Κάλυμνο*, την πατρίδα του και πατρίδα σας).

Αιτιολογείται έτσι, πιστεύω, η αρχική αμηχανία και εύλογη απορία του ομιλούντος, που δεν μπορεί παρά να βραδυγλωσσει: τι να πρωτοπεί κανείς από τα ειρημένα και αξιόμνητα, τι να εξιστορήσει από τα ιστορημένα και αξιάκουστα, τι να προβάλλει από τα προβεβλημένα και αξιοσπούδαστα ή τι να εκλέξει από τα εκλεκτότερα και αξιόζηλα;

Θαρρώ πάντως πως απόψε εδώ δεν είναι η ώρα για λεπτομερή και διεξοδικότερη αναφορά στο βαρύτιμο επιστημονικό έργο του Γεωργίου Χατζηθεοδώρου, για το οποίο (όπως και πρόσφατα είχα την ευκαιρία να επισημάνω δημόσια) επιφυλάσσομαι, τόσο προσωπικά όσο και εκ μέρους του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο οποίο και θητεύω, να επιχειρηθεί σε αρμόδιο ακαδημαϊκό χώρο η πρόπευσα σχετική αναφορά και ειδικότερη παρουσίαση, η εύσημη αποτίμηση και ο δίκαιος έπαινος.

Απόψε θα ήθελα να μιλήσω απλά· θα ευχόμουν, σαν τον ποιητή, *να μου δοθεί ετούτη η χάρη!* Και μακαρίζω όλους εσάς που εκτός από τα παραπάνω έχετε γνωρίσει και ακόμη αναστρέφεστε στο νησί σας, στην Κάλυμνο, τον άνθρωπο Χατζηθεοδώρου· τον οικογενειάρχη, τον συγγενή, τον φίλο· τον κοινωνικά δραστήριο και ευαίσθητο· το απλό ή και ενίοτε εξέχον μέλος της τοπικής κοινωνίας· εσάς, που τον συναντάτε στην παραλία και στο καφενείο, που τον θυμάστε ως δάσκαλο δικό σας ή των παιδιών σας, που τον ακούτε κάθε Κυριακή να ψάλει στην ενορία σας. Σας μακαρίζω διότι μέσα από την απλότητα της καθημερινότητας του ανθρώπου αναδύεται η μεγαλοπρέπεια του καλλιτέχνη: *δεν υπάρχει μεγαλείο εκεί που δεν υπάρχει απλότητα, καλοσύνη και αλήθεια* (Λέων Τολστόι). Με τέτοιας απόχρωσης «απλότητα» κατανοώ προσωπικά όλη τη φυσιογνωμία του Χατζηθεοδώρου: *οι πιο σπουδαίες αλήθειες είναι οι πιο απλές και αυτό ισχύει και για τους πιο σπουδαίους ανθρώπους* (Julius Charles Hare, 1795-1885, Άγγλος θεολόγος & Κληρικός). Με παρόμοιο τρόπο προσεγγίζω επίσης το σύνολο του πολυσχιδούς έργου του: *ο διανοούμενος λέει κάτι απλό με δύσκολο τρόπο· ο καλλιτέχνης λέει κάτι δύσκολο με απλό τρόπο* (Charles Bukowski, 1920-1994, Αμερικανός συγγραφέας). Αυτό πράττει και ο Χατζηθεοδώρου...

Θέλω απόψε εδώ, εν κατακλείδι της ομιλίας μου και με τρόπο υπαινικτικό, να αποπειραθώ να ψαύσω τα όρια του μεγαλείου του διανοούμενου Χατζηθεοδώρου μέσα από την απλότητα του καλλιτέχνη: ανασύρω από την προσωπική μου βιβλιοθήκη δύο από τα βιβλία του Χατζηθεοδώρου· τα ανασύρω περισσότερο συμβολικά παρά τυχαία· φρονώ ότι *κάθε βιβλίο οινεί μιλάει αρθρώνοντας διδαχή λυσιτελή και πολύτιμη·* ιδιαίτερα όμως τα μουσικά βιβλία, εκείνα τα βιβλία όπου με οποιονδήποτε τρόπο και μέσο καταγράφεται, αποτυπώνεται, εγκιβωτίζεται μουσική, εκείνα τα βιβλία *όχι απλά έχουν φωνή και μιλάνε, αλλ' έχουν χάρισμα φωνητικό θεσπέσιο και τραγουδάνε τραγούδια,* μαζί και το τραγούδι της ψυχής του πονήσαντος καλλιτέχνη· και αυτός είναι ο ήχος που αποπειρώμαι να ενωτισθώ...

Το πρώτο βιβλίο είναι παλαιότερο αλλά εξαιρετικά επίκαιρο απόψε: είναι το *Τραγούδια και Σκοποί στην Κάλυμνο*, που μου το είχε χαρίσει πριν από 22 χρόνια ο ακριβός φίλος και συνάδελφος

Γιώργος Καραφύλλης. Με τα φτερά της φαντασίας, τη δύναμη της βυζαντινής σημειογραφίας, αλλά και την καταγραφική δεξιότητα του Χατζηθεοδώρου, μεταφέρομαι νοερά στην Κάλυμνο (χωρίς ποτέ να την έχω επισκεφθεί στην πραγματικότητα) και τον «βλέπω» να παρακάθεται, νέος, σε ψαλτική παρέα, δίπλα στον γέρο-δάσκαλο-ψάλτη Αποστόλη τον Πελεκάνο, που σε στιγμή κρασοκατάνυξης αυθόρμητα ξεκινά το ψαλτοτράγουδο:

ΔΕΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΑΝΑΓΙΑ

56. ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ρυθμός εξάσημος. Διτροχάιος

|| — — — — — ||
— — — — — = ~ 144

Ἐ Ηχος   λ̣ ῥ̣ π̣ ᾠ

Βα σί λι σσα του κ̣ό ο ο σμου   Δέ σποι να τ̣ούου
 ω βασι βι εὐ σπ̣αρχ̣ι λ̣ λ̣ ας   ω χα ει τ̣ο σ

ρα νου ου   Βα -   μυ ριο χα ρι τω μέ ε ε
 πη ρη η   εὐ ει β̣α η χα ρ̣α α α

νη   Παρ θέ ενεευλο γη μέ ε νη η Μη τέ ρα τουου
 (μα) υδι η η πα ρη ρ̣ο ρ̣ια α (μα ας ε λ̣τ̣ις τ̣ων τ̣ο ο

Χρι στού
 κ̣ νη

Το δεύτερο βιβλίο είναι πιο πρόσφατο. Είναι η *Βυζαντινή Λειτουργία*, που με θερμή αφιέρωση μου το χάρισε μόλις τυπώθηκε σε δεύτερη έκδοση ο ίδιος ο Χατζηθεοδώρου. Ξεφυλλίζοντάς το δεν βλέπω σημάδια μουσικά: «βλέπω» τον συνθέτη του, σε ώρα καλοκαιρινού σούρουπου, να περπατά δίπλα στη θάλασσα, κατευθυνόμενος σε γραφικό παραθαλάσσιο εκκλησάκι. Ταραγμένος είναι ο νους του. Τον τριγουρίζουν σκέψεις για τον εαυτό του, ανησυχίες για την οικογένειά του. Τον κατατρώχει η έγνοια του για όλο τον κόσμο που νοιάζεται και αγαπά. Τυχαία, από τη μισάνοικτη πόρτα του ξωκκλησιού, το μάτι του πέφτει αριστερά στο απέριπτο ξύλινο τέμπλο, στην εικόνα της Παναγίας.

Και πλημμυρίζει το νού του μελωδία αμφίσημη, χρωματικά ικετευτική αλλά και με έντονες διατονικές πινελιές θάρρους και ελπίδας, μια μελωδία που αμέσως διώχνει μακριά κάθε υπόνοια απαισιοδοξίας. Τον παρηγορεί και τον λυτρώνει:

ΚΑΛΟΦΩΝΙΚΟΣ ΕΙΡΜΟΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΓΙΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ
(Κατά τήν διανομήν τοῦ ἀντιδῶρου) Ἡμέτερος

Ἦχος λ̣ Π̣α

The musical notation consists of ten systems, each with a melisma line above the text. The systems are as follows:

- System 1: Π α α α α α α α α α α α α
- System 2: α α α σα α α αν την ελ πι ι ι ι ι
- System 3: ι ι ι δα α α α μου ου ου ου ου ου ου
- System 4: Π ου του ου ου ου ου Θε ε ε ε ε ε ε
- System 5: ε ε ε ρ του ου του ου ου ου ου ου
- System 6: ου Θε ε ε ου ου η η η μων δ̣ Μη η η η
- System 7: η τη η ηρ Μη η η η η η τη η η
- System 8: ηρ εις σε ε ε ε ε ε ε ρ α α να α
- System 9: α α α α α τι ι ι ι ι θη η η η η μοι Δ
- System 10: Π φυ υ υ υ υ υ υ ρ υ υ υ υ υ λα
- System 11: ξο ο ο ο ο ον με Μη η η η η η
- System 12: η η η η η η η η η η Μη η η η η
- System 13: η τηρ υ υ υ ρ πο ο τη ην σκε ε ε ε ε ε
- System 14: πη ην σου ου ου ου

*Η Παναγιά να φυλάττει κάθε ελπίδα σου και να σε σκέπει επί πολλά
ακόμη έτη, Αρχοντα! Έρρωσο!!!*